

Bundan tashqari, kelgusida olib boriladigan tadqiqotlarda korporativ boshqaruvning turli mamlakatlar va sohalardagi listing kompaniyalarining moliyaviy ko'rsatkichlari va barqarorligiga ta'sirini o'rganishga e'tibor qaratish tavsiya etiladi. Bundan tashqari, keyingi tadqiqotlar yaxshi korporativ boshqaruv amaliyotlarini targ'ib qilishda korporativ boshqaruv kodeksi va qoidalarining samaradorligini va ularning listing kompaniyalari xatti-harakatlariga ta'sirini o'rganishi kerak. Va nihoyat, ro'yxatga olingan kompaniyalarda iqlim o'zgarishi, ijtimoiy mas'uliyat va axloqiy dilemmalar kabi paydo bo'ladigan muammolarni hal qilishda korporativ boshqaruvning rolini o'rganish uchun tadqiqotlar o'tkazilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Cadbury, A. (1992). Korporativ boshqaruvning moliyaviy jihatlari qo'mitasining hisoboti. Gee Publishing Ltd.
2. OECD. (2004). Korporativ boshqaruv tamoyillari. OECD nashriyoti.
3. Becht, M., Bolton, P. va Roell, A. (2002). Korporativ boshqaruv va nazorat. Moliya iqtisodiyoti bo'yicha qo'llanma, 1, 1-109.
4. Shleifer, A. va Vishny, R. W. (1997). Korporativ boshqaruv bo'yicha so'rov. Moliya jurnali, 52(2), 737-783.
5. Yermak, D. (2006). Kichik direktorlar kengashiga ega kompaniyalarning yuqori bozor bahosi. Journal of Financial Economics, 80(1), 185-211.
6. Fama, E. F. va Jensen, M. C. (1983). Mulkchilik va nazoratni ajratish. Huquq va iqtisodiyot jurnali, 26(2), 301-325.

MAMLAKATIMIZDA KICHIK VA OILAVIY KORXONALAR FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA KORPORATIV BOSHQARUV AMALIYOTINI JORIY QILISH

Karimova Sumaya Abdurasul qizi

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

Ilmiy rahbar: Kenjayeva U.F.

E-mail: umriyakenjayeva91@gmail.com

Annotatsiya

Tezida O'zbekiston sharoitida kichik va oilaviy korxonalar faoliyatini rivojlantirishda korporativ boshqaruv tizimini qay darajada qo'llash mumkinligi va natijada kompaniyalarda qanchalik raqobatbardoshlikning oshishi hamda boshqaruvni joriy etishdagi muhim jihatlarni ko'rib chiqamiz.

Kalit so'zlar: Kichik va oilaviy korxonalar, korporativ boshqaruv, zamonaviy korporativ boshqaruv tizimi.

Rivojlangan mamlakatlar milliy iqtisodiyotining asosiy tarkibiy qismini kichik, o'rta va oilaviy korxonalar tashkil etadi. Albatta, o'z navbatida yirik korxonalar mamlakatning ilmiy-texnikaviy va ishlab chiqarish salohiyatini, tadbirkorlik hayotining eng keng tarqalgan shakllarini belgilaydi. Ular ijtimoiy va iqtisodiy element sifatida mamlakatning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi. O'sish dinamikasi,

moslashuvchanlik, innovatsion faollik, yangi ishlab chiqarishlarni tezda yaratish va yangi ish o'rinlarini yaratish qobiliyati kichik va oilaviy korxonalar sektori o'rtasidagi asosiy farqdir. Har qanday davlat iqtisodiyotining asosi kichik va o'rta biznesni rivojlantirishdir. Mamlakatda tadbirkorlik rivojlanmagan ekan, davlatdagi makroiqtisodiy vaziyatning barqarorligi haqida gapirib bo'lmaydi. O'zbekiston mustaqillikka erishgandan so'ng darhol kichik va oilaviy biznesni rivojlantirishni iqtisodiyotning muhim yo'nalishi sifatida belgiladi. Kichik va oilaviy korxonalar biznesini har tomonlama qo'llab-quvvatlash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi bo'ldi.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlardan ko'zlanayotgan asosiy maqsad mulkiy xilma-xillik asosida iqtisodiy faoliyatni yanada jadallashtirish, mulklarni davlat tasarrufidan chiqarib, nodavlat sektorga o'tkazish va shu orqali turli o'z-o'zini boshqaruvchi xususiy iqtisodiy xo'jalik birliklarini vujudga keltirish ekanligi bugungi kunda hech kimga sir emas. Davlatimiz rahbari Shavkat Miromonovich Mirziyoyev 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi Farmoning 3-bandida iqtisodiyotni rivojlantirish va liberallashtirishning ustuvor yo'nalishlarini belgilab, "Iqtisodiyotda davlat ishtirokini kamaytirish, xususiy mulk huquqini himoya qilish va uning ustuvor mavqeini yanada kuchaytirish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivojini rag'batlantirishga qaratilgan institutsional va tarkibiy islohotlarni davom ettirish"[1] lozimligini ta'kidladilar. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan bunday iqtisodiy islohotlarning muvaffaqiyati ko'p jihatdan davlat tasarrufidan chiqarilgan mulklarni samarali tarzda qayta harakatga keltirish, qo'shma korxonalar tuzish, korxonalarni aksiyadorlik jamiyatlariga aylantirish, ayniqsa, kichik hamda xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishga bog'liqdir. Shu asosda davlat tasarrufidagi aksariyat korxonalar va tashkilotlarni aksionerlik jamiyatlariga aylantirish orqali iqtisodiyotning korporativ boshqariluvchi bo'g'inlarini tashkil etishga alohida ahamiyat qaratilmoqda.

Bugungi kunda, korporativ boshqaruv - mulkchilikning hissadorlik shaklining zamonaviy ko'rinishlaridan biri hisoblanadi. Unda bir necha mulkdorlar manfaatlari birlashadi, yagona maqsad doirasida investorlar kapitallari birlashtiriladi. Mamlakat iqtisodiy - huquqiy tizimida mohiyatiga ko'ra kichikroq shartliliklar bilan, aynan aksiyadorlik jamiyatlari jahon xo'jalik va huquqiy amaliyotida umum qabul qilingan korporatsiya tushunchasi bilan tenglashtiriladi.

Korporativ boshqaruvda aynan korporatsiyalar faoliyatini rivojlanish darajasi biznesni iqtisodiy o'sishini, unumdorligini, shug'ullanishlilikini va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Bugungi kunda jahonda korporativ boshqaruv amaliyotida yetuk va zamonaviy tajriba va shakllangan malakalarni o'rganish dolzarb masalalardan hisoblanadi. Jahon amaliyotida korporativ boshqaruvning turli xil modellari mavjud. Har bir davlat o'ziga xos xususiyatlardan kelib chiqib, korporativ boshqaruv modelini shakllantiradi. Jahondagi barcha korporativ boshqaruv modellari uch xil modelga asoslanadi. "Korporativ boshqaruv shunday tushunchaki, o'zida menejerlar, direktorlar kengashi, aksiyadorlar va kompaniyani boshqarish bo'yicha manfaatdor bo'lgan shaxslar o'rtasidagi o'zaro munosabatlari tizimini ifoda etadi. Bunday tizim nafaqat

ta'sischi daromadlariga, balki kompaniyaning kelgusi investitsiyalariga ham ta'sir ko'rsatadi"[2].

Korporativ boshqaruv bo'yicha tadqiqotlar olib borgan iqtisodchi olim A.Berlining tadqiqotlarida "korporatsiyalarni boshqarishda strategiyani tanlash va korxonalar menejmentini rivojlantirish, investitsion faoliyatni boshqarish masalalari"[3] tadqiq etilgan.

Korporativ boshqaruv kodeksining muallifi Ser Edrian Kadberi (1992) "Korporativ boshqaruv– bu kompaniya faoliyatini boshqarish va nazorat qilishni amalga oshirishni ta'minlovchi tizimidir"[3] deb ta'kidlagan.

Korporativ boshqaruvni isloh qilish orqali to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish uchun qulay muhit yaratish, kompaniya samaradorligini oshirish, aksiyadorlik jamiyatlarida ta'minlovchi muassasalar faoliyatining ochiqligi va shaffofligini oshirish, ularning salohiyatli investorlarga, jumladan, chet ellik hamkorlarga jozibadorligini ko'rsatib berish, korporativ boshqaruvning zamonaviy uslublarni joriy etish, korporativ boshqaruv, strategik boshqarishda aksiyadorlarning rolini mustahkamlash, kompaniyalar iqtisodiyotining barqaror o'sishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Bugungi kunda mustaqil Markaziy Osiyo davlatlaridan biri bo'lgan O'zbekistonda zamonaviy korporativ boshqaruv tizimini isloh qilish va takomillashtirishga rahbarlik qildi va islohotlar dasturini amalga oshirish natijasida mamlakat korporativ boshqaruv tizimiga sezilarli o'zgarishlar kiritildi. Shunga qaramay, korporativ boshqaruv sohasida global tamoyillarga muvofiq qator o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. Ta'kidlash lozimki, O'zbekistonda korporativ boshqaruv islohotlari jadal sur'atlar bilan amalga oshirilayotgan bo'lsa ham, korporativ boshqaruv tizimida bir qator hal etilmagan muammolar yuzaga keldi. Eng asosiy muammo - aksiyadorlik jamiyatlarining aksariyat qismi davlat ulushiga to'g'ri kelib, davlat asosiy aksiyador bo'lib hisoblanadi. Mavjud korporativ boshqaruv tizimini takomillashtirish orqali mahalliy biznes tuzilmalari o'z aksiyalari narxiga qo'shimcha mukofot puli olishni kutishlari mumkin.

"Zamonaviy korporativ boshqaruvni ixtiyoriylik tamoyiliga qat'iy tayanishga nisbatan turli xil fikrlar mavjud. Ammo ko'pchilik ekspertlar, ilg'or korporativ boshqaruv tamoyillari davlat boshqaruv organlari, investorlar tashkilotlari, moliyaviy vositachilar va uyushmalarning sa'y-harakatlarini birlashtirish asosida joriy etilishi kerak, deb hisoblaydilar. Rivojlanayotgan 27 ta davlatlarda korporativ boshqaruv tizimining IHTT tamoyillariga mosligi darajasiga berilgan bahoga ko'ra, O'zbekistonda korporativ boshqaruv tizimi o'rtacha talablarga javob beradi"[4].

"Oilaviy tadbirkorlik oila a'zolari tomonidan tavakkal qilib va o'z mulkiy javobgarligi ostida daromad (foyda) olish maqsadida amalga oshiriladigan tashabbuskorlik faoliyatidir"[5].

Statistika qo'mitasining ma'lumotlariga asosan 2023-yilning 1-may holatiga ko'ra Respublikamizda faoliyat yuritayotgan oilaviy korxonalar jami 47 813 ta ni tashkil etadi.

1-jadval

"Hududlar kesimida faoliyat yuritayotgan oilaviy korxonalar soni"[6]

№ Hududlar OK soni

1	Samarqand viloyati	8 477
2	Farg‘ona viloyati	5 261
3	Xorazm viloyati	4 878
4	Qashqadaryo viloyati	4 642
5	Surxondaryo viloyati	4 302
6	Toshkent viloyati	3 990
7	Navoiy viloyati	3 690
8	Qoraqalpog‘iston Respublikasi	1 996
9	Jizzax viloyati	1 734
10	Andijon viloyati	1 645
11	Namangan viloyati	1 082
12	Sirdaryo viloyati	246

Xususiy yoki oilaviy nazorat ostida bo‘lgan korxonalarni o‘rganish har doim ham oson emas. Ko‘pgina hollarda, ular moliyaviy hisobot talablariga bo‘ysunmaydi va moliyaviy natijalar to‘g‘risida kam ma‘lumot jamoatchilikka yetkaziladi.

Kichik va oilaviy korxonalarda korporativ boshqaruvni yanada rivojlantirib, quyidagi ijobiy natijalarga erishish mumkin:

- korxonaning investitsiya jozibadorligini oshirish;
- faoliyat samaradorligini oshirish;
- bank kreditlarini olish xarajatlarini kamaytirish;
- korxonaning bozor qiymatini oshirish;
- kapital bozorlariga kirishni osonlashtirish;
- kompaniyaning obro'sini yaxshilash.

Bundan tashqari, kichik va oilaviy korxonalarda korporativ boshqaruvning asosiy tamoyillarini joriy etish va faol ravishda qo‘llash bevosita iqtisodiy samara berishi mumkin.

Mamlakatimiz iqtisodiyotida kichik va o‘rta biznes korxonalarining rivojlanishi va raqobatbardoshligini oshirishda korporativ boshqaruv elementlarini joriy qilish, nafaqat korxonalarining moliyaviy barqarorligini oshirishda ko‘makchi bo‘ladi balki, mamlakatda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlanishida ham zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 07 fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni “O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida” <https://lex.uz/docs/-3107036>

[2] Urinov B.N., Kenjaeva U.F. KORPORATIV BOSHQARUVNING ILG‘OR AMALIYOTI VA MODELLARI // “Iqtisodiyot va ta‘lim” ilmiy jurnal. № 3/2022.

[3] Adrian Cadbury., Korporativ boshqaruv kodeksi 1992 yil

[4] G20/OECD Principles of Corporate Governance <https://www.oecd.org/daf/ca/Corporate-Governance-Principles-ENG.pdf>

[5] “Oilaviy tadbirkorlik to‘g‘risida” O‘zbekiston Respublikasining Qonuni, 2012 yil 26-apreldagi O‘RQ-327-son . Qonun hujjatlari ma‘lumotlari milliy bazasi <https://lex.uz/docs/-2004956?ONDATE=01.01.2017%2010>

[6] Davlar statistika qo‘mitasi ma‘lumotlariga asosan mualliflar tomonidan tuzildi <https://stat.uz/uz/>